

**Szegedi Tudományegyetem
Történettudományi Doktori Iskola
Modernkori képzési program**

Tari Adrienn

**A PRIMO DE RIVERA DIKTATÚRA KÖZÉP-KELET-
EURÓPAI POLITIKÁJA
(1923-1930)**

**Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei
Témavezető: Dr. Anderle Ádám
Egyetemi tanár**

SZEGED

I. A KUTATÁSI CÉLJAI

Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy melyek voltak Spanyolország alapvető motivációi, amikor a közép-kelet-európai országokkal diplomáciai kapcsolatot létesített, és milyen változások jellemezték Primo de Rivera külpolitikáját, illetve, hogy a közép-kelet-európai országok magatartása a spanyol relációt illetően milyen jellemzőket mutatott. Munkámban a spanyol nézőpont és a spanyol-magyar kapcsolat a többi országnál nagyobb hangsúlyt kapott. Ezt alapvetően a források lehetőségei határozták meg. Az értekezésemben bemutatom azt is, melyek is voltak azok a témák, melyek a spanyol közönséget érdekelték, milyen kép tárult a spanyol olvasó elé az említett országokkal kapcsolatban. A folyamat pontosabb feltárása érdekében egy szélesebb periódust vizsgálok külpolitikai szempontból (1898-1930) annak érdekében, hogy pontos képet kapjunk arról, hogy az utolsó spanyol gyarmatok, Kuba és Puerto Rico elvesztése mennyire fordította Spanyolországot a világ más részei, így a közép-kelet-európai országok felé is.

A közép-kelet európai országok esetében bemutatom, hogy a politikai és diplomáciai kapcsolatfelvétel előtt milyen egyéb- dinasztikus, irodalmi, kulturális kapcsolatok léteztek az említett országok és Spanyolország között, jelezve, hogy a diplomáciai folyamatban jelentős változást jelentett az 1918-20-as periódus, amikor Spanyolország rendezte kapcsolatait e térség újonnan létrejött országaival.

A diplomáciai kapcsolatfelvételen kívül természetesen a gazdasági kapcsolatok létrejöttének vizsgálata is fontos feladatunk volt, annak ellenére,

hogy Primo de Rivera gazdaságpolitikáját bizonyos fokú zártság jellemezte. Látni fogjuk, hogy folyamatosan születtek meg a gazdasági szerződések a térség országaival. Sok esetben azonban a közép-kelet-európai országoknak szembesülniük kellett azzal a problémával, hogy Spanyolország ugyanazon, főleg élelmiszeripari termékekkel kívánt kereskedni, melyek az adott országban is megteremttek. Sok esetben ezért, mint pl. Magyarország esetében is, a gépipar az élelmiszeripar áldozatául esett. Elhúzódozó tárgyalások, szerződésen kívüli állapotok szinte lehetetlenné tették az érdemi kereskedelmet. Annak ellenére, hogy az országok közötti kereskedelem igen csekély, mégsem lebecsülendő, de sokszor bizonyos engedmények képesek voltak parázs vitát kiváltani, mint pl. Magyarország esetében a paprikakonfliktus.

A gazdasági kérdések mellett megvizsgálom, hogy ezek, a politikai rendszerüket tekintve egyként autokrata államok ideológiai-politikai kapcsolatokat illetően hatottak-e egymásra. Az ideológiai kapcsolatok mellett a politikai kapcsolatok szélesebb dimenzióira is kitékintek, különös tekintettel Spanyolország és a Kisantant viszonyára, a Népszövetség üléseire. Bethlen István miniszterelnök madridi látogatására, az optáns ügyekre és a döntőbírósi szerződésekre külön fejezetet szánok.

II. FORRÁSOK

Kutatómunkámat a *Magyar Országos Levéltárban (MOL)* kezdtem. A MOL-ban négy országra vonatkozóan találhatunk anyagot: Magyarország, Jugoszlávia, Románia és Spanyolország. A dokumentumok nagy többsége a II. világháborúban megsemmisült, vagy megsérült. A rendelkezésre álló jelentések viszonylag rendezettek, az oldalak sorszámozottak, és általában kronologikus sorrendben vannak.

Spanyolországgal kapcsolatban 3 csomó áll rendelkezésre, *K63, 273-as csomó, 29. tétel, K69 738.csomó, K69, 739.csomó I.g. dosszié*. A *273-as csomó* elsősorban a marokkói háborúról számol be részletesen, illetve Primo de Rivera hatalomra jutásáról. A két másik csomó majdnem 1000 oldalnyi anyagot tartalmaz a spanyol-magyar kereskedelmi kapcsolatok formálódásáról. A királykérdéssel kapcsolatban fontos forrás Horthy Miklós és IV. Károly levelezése (*K606*). Jugoszláviával (értekezésem során az egységesség kedvéért ezt a kifejezést fogom használni, a spanyol forrásokban hol Jugoeslavia, hol Servia, hol pedig Reino de los servios, croatas y eslovenos meghatározásokkal találkozunk) kapcsolatban szintén két csomót találunk: *K 63, 116. csomó 16/1. tétel* és *K 63 120.csomó 16/32. tétel*. Ez a két csomó csak néhány dokumentumot tartalmaz, ebből elsősorban a spanyol-jugoszláv döntőbíróági szerződés emelendő ki. Románia esetén sem találunk sok iratot. A *235-ös csomó* csupán egy spanyol-román házasság létrejöttéről számol be. Spanyolországgal foglalkozó jelentések nagy része elégett, így *K62, 13. doboz és a K64 48. tétel I.*

csak néhány dokumentumot tartalmaz az 1920-21-es évek közép-kelet európai eseményeiről.

A magyar levéltári anyag áttekintése után kutatásomat Spanyolországban folytattam. Spanyolországban, amint azt a dolgozatom bevezetőjében is jeleztem, nincsenek még rendszerezve a múlt század eleji anyagok. Néhány éve nagy erőfeszítéseket tettek ennek érdekében- pl. az *Alcalá de Henares-i Főlevéltárat (Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares (AGA))* teljes mértékben felújították, az anyagokat újrarendezték. Azonban itt nagyon kevés a Primo korszakára vonatkozó irat, azok is nagy többségben a madridi Külgügyi Levéltár (*Archivo de Ministerio de Asuntos Exteriores*) (A(H)MAE) anyagainak másolatai.

Primo de Rivera külpolitikája Spanyolországban nem igazán kutatott, ennek köszönhetően maguk a levéltárosok sem tudták, hogy melyik levéltárban is találhatóak az erre vonatkozó anyagok. Elsőként az *Archivo Histórico Nacional*ba irányítottak, ahol Primo de Rivera különgyűjteménye van (*Directorio Militar de Primo de Rivera*). Ez a gyűjtemény lenyűgöző, több ezer oldalnyi anyag, Primo magánlevelezése, feljegyzései, írásai a belpolitikai események széles táráat nyújtják. Nagyon gazdagnak ígérkezett ez az anyag, míg a jegyzék részletes átnézése után kiderült, hogy Primo külpolitikájával kapcsolatban egyetlen egy dokumentumot sem őriznek. Így kutatásomat a *Spanyol Külgügyi Levéltár* történeti szekciójában folytattam (*Ministerio de Asuntos Exteriores A(H)MAE*). Itt minden közép-kelet-európai országgal kapcsolatban találunk iratokat. Ezek évenként rendezettek, azonban elég rossz állapotban vannak. Az oldalak nincsenek számozva, és nem kronologikus

sorrendben találjuk őket. Sok esetben egy-egy iratköteg (legajo) 30-40 évet ölel át, ám a kronológia hiánya igen megnehezíti a kutatást. A magyarországi eseményekkel hét iratköteg is foglalkozik: *H1611*, *H1612*, *H1717*, *H2526*, *H2527*, *H2528*, *H2653*. A legértékesebb köteg a *H2526* és *H2527*.

Az első a 20-as évek eleji eseményekről számol be, köztük a béketárgyalásokról és Magyarország belpolitikai eseményeiről. A *H2527*-es dokumentumköteg 1926-1930-ig terjedő korszakra vonatkozóan bővelkedik információval. Sokat jelent a spanyol követ Budapestről a frankhamisításról, a magyar- jugoszláv- csehszlovák- román kapcsolatokról, stb. A *H1611* az 1920-22-es évekre fókuszál— elsősorban a Trianonról és a királykérdésről szólnak a jelentések.

Csehszlovákia esetében öt iratköteget találunk: *H1436*, *H2024*, *H2527*, *H2354*, *001168* azonban a dolgozat szempontjából csak ez utóbbi fontos, mely az 1925-ös gazdasági szerződéssel kapcsolatban több száz oldalt tartalmaz. Jugoszlávia esetén öt iratcsomó van: *H1799*, *H2722*, *H2711*, *H1799*, *H1836*. azonban az 1923-30-as évekre vonatkozóan semmiféle értékes információval nem szolgálunk. Lengyelországi eseményekkel két iratköteg foglalkozik: *H1681* és *H1682*. Az első a 20-as évek eleji eseményekre koncentrál, a másik köteg nagyon bőséges, azonban csak egyetlen egy témára vonatkozik, a spanyol-lengyel gazdasági szerződés létrejöttére. Románia esetében hat iratköteget találunk: *H1718*, *H1719*, *H2624*, *H2627*, *H2647*, *H2648*. A *H1718* elsősorban külpolitikával, követségi eseményekkel foglalkozik. A *H2647* inkább a 20-as évek eleji eseményeket tárgyalja, a téma szempontjából a *H2648-as* iratköteg tartalmaz értékes

dokumentumokat. Nagy figyelmet kaptak Bethlen István beszédei, a revízió és Mária királyné körüli eseményekkel.

A madridi külügyi levéltárnak (A(H)MAE) saját kiadványai is vannak. Az *Escalafones de las carreras diplomáticas, consular y los intérpretes*- a követségek jegyzéke, a *Guía de los Forasteros*- összes külképviselet jegyzéke, és a *Colección de tratados internacionales*. Ez utóbbi többkötetes kiadvány az összes Spanyolországgal kötött szerződés szövegét tartalmazza. Ezen kívül a követségekkel kapcsolatban álló személyekről gazdag anyag áll rendelkezésre. Mivel azonban ez utóbbi esetén személyenként kell az anyagot kikérni, ez eléggé megnehezíti a kutató feladatát, ráadásul az esetek nagy többségében a születési és halálozási adatokon, a foglalkozáson kívül mást nem találhatunk.

Az *Alcalá de Henares-i* levéltárban (*Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares (AGA)*) a várakozás ellenére, az átrendezés után nem kerültek elő újabb dokumentumok, csak Magyarországgal és Romániával kapcsolatban találunk jelentéseket. A dokumentumok nagy része a külügyi levéltár anyagainak másolata, mégis vannak köztük máshol fel nem lelhető anyagok. Magyarország esetében *11901* és *11902-es dobozok* részletes beszámolókat tartalmaznak Zita királynéről és Bethlen István madridi útjáról. Romániáról hat doboznyi anyagot találhatunk: *11894, 11895, 11896, 11897, 11898, 11899-es dobozok*. Azonban újabb információkkal az A(H)MAE anyagaihoz képest nem találkozunk, csak a *11896-os dobozban*.

A primer források mellett megvizsgáltam a Magyarországon publikált korabeli könyveket és folyóiratokat. Annak ellenére, hogy a Magyarországon megtalálható könyvek nem foglalkoznak konkrétan Primo de Rivera Közép-Kelet-Európa politikájával, egyes specifikus témáknál (mint pl. gazdaság- és esztörténet, általános külpolitika) nagy segítséget nyújtottak. Ugyanez vonatkozik az újságokra- annak ellenére, hogy a *Külgügyi Szemlében* Spanyolországra vonatkozóan csak néhány cikket találunk, mind az országos, mind a helyi napilapok bőséges forrásként szolgálnak a Bethlen István látogatása illetve a paprikakonfliktus kapcsán.

Spanyolországban a *Biblioteca Nacional*ban elsőként az 1920-1930 körül kiadott közép-kelet európai témákkal foglalkozó könyveket néztem át. Ezek közül kiemelném *Henry Helfant* Romániával kapcsolatos könyveit, *Révész Andor*- Primóval és Magyarországgal foglalkozó publikációit, *Sofia Casanova* Lengyelországgal és Oroszországgal kapcsolatos írásait, és *Vlastimil Kybal* Csehországgal kapcsolatos diplomáciai beszámolóját. Mivel Primo de Rivera külpolitikájának fő irányát nem Közép-Kelet-Európa jelentette, így ezeknek a könyveknek a jelenléte is kuriózumnak és alapvető forrásnak számít.

A könyvek után igyekeztem a spanyolországi sajtóból többféle irányultságú lapot átnézni. Szerencsés, hogy az újságok nagy részét pár éve digitalizálták, így az *Hemeroteca digital*ban egy-egy év sajtóanyagát könnyen át lehet tekinteni. Az újságok közül külön kiemelendő a konzervatív *ABC*, mely a húszas években több ezer cikket, hírt jelentetett meg a közép-kelet európai országokkal

kapcsolatban. És a már két említett írónak, *Révész Andornak* és *Sofia Casanovának* köszönhetően a magyar és lengyel események nagy hangsúlyt kaptak.

Szintén fontos források lehetnének a közép-kelet-európai levéltárak. Dolgozatomban azonban ezen levéltárak feltárására nem vállalkoztam, hiszen elsősorban a spanyol szemszögből igyekeztem bemutatni a kapcsolatokat. Az értekezés fent említett hiányossága is jelzi, hogy kutatásaink még nem tekinthetők lezártnak.

III. AZ ÉRTEKEZÉS GONDOLATMENETE ÉS SZERKEZETE

A dolgozat bevezetőjében historiográfiai áttekintést kívántunk adni a spanyol külpolitikai kutatásokkal kapcsolatban, és azon belül is a közép-kelet-európai országokra vonatkozólag. Ezzel próbáltunk rámutatni arra, hogy a spanyol kutatásokban mindeddig kevés figyelmet kapott a közép-kelet-európai kapcsolat és ugyanez elmondható a közép-kelet-európai országok kutatói által folytatott kutatásokról is, ahol a spanyol kapcsolatkutatás első lépéseinek kezdetét regisztrálhatjuk csupán. Próbáltuk bemutatni azokat a kutatókat és kapcsolatkutatásokat, melyek úttörőként jelennek meg a tárgyalt korszakban. Ezen kívül bemutattuk a Primo de Rivera külpolitikájára vonatkozó tanulmányokat, melyek elsősorban Anglia- Franciaország- Egyesült Államok- Marokkó- viszonyra terjednek ki.

Ezen bevezető összefoglalás újdonsága a szerző véleménye szerint, hogy a korábban született hasonló historiográfiai áttekintések anyagát mind időben, mind földrajzi térben sikerült tovább bővítenie, és ezzel a témáról átfogóbb képet adni.

A historiográfiai áttekintés után az egyik kezdeti munkahipotézisünket vettük nagyító alá. A kutatások kezdetén ugyanis megfogalmaztuk azt a kérdést, hogy vajon az Európa perifériáján létrejött autokratikus rendszerek között politikai-ideológiai alapú közeledés tapasztalható-e. Tudatában vannak-e a kormányok e hasonlóságnak? Ebben a fejezetben erre a kérdésre kerestük a választ. Bemutattuk, hogy a húszas években Európa perifériáján autokratikus rendszerek jöttek létre, melyek sokban hasonlítottak egymásra. Megvizsgáltuk azokat a tényezőket, melyek az autokrata rendszerek kialakulásához vezettek: gazdasági válság, erősödő nemzeti mozgalmak, elmaradott ipari fejlettség, a földtulajdon megsztoottsága, erős társadalmi tagolódás, és analfabetizmus magas aránya, királykérdés napirendre kerülése. A tényezők elemzése után arra a következtetésre jutottunk, hogy az uralkodó körök az első világháború utáni európai nyugalanság, társadalmi feszültségek lecsillapítására diktatórikus megoldást találtak, nem lévén más politikai eszközük. Azon előfeltevésünk azonban, hogy a sokban hasonló helyzetű országok egymás felé fordulásában esetleg erős kohéziós elemeket (ideológiai, politikai) találunk, nem állta meg a helyét. Ezeket a periférikus-félperiférikus helyzetű országokat napi gondjaik éppen, hogy akadályozták a harmonikus, sokszínű kapcsolatok kiépítésében.

A következő fejezetekben Spanyolország külpolitikáját vettük nagytó alá. Elsőként azt vizsgáltuk meg, hogy hogyan alakultak a spanyol külpolitika főbb irányai Kuba elvesztése (1898) után, hogyan értékelődött fel Marokkó szerepe. Bemutattuk, milyen célok határozták meg az ország külpolitikai nyitását, hogy a külügyi apparátus mennyire rendezetlen volt, és hogyan próbált meg ezen Primo változtatni. Megvizsgáltuk azt a bonyolult viszonyrendszert, mely alapján Spanyolország szerződéseket kötött Angliával, az Egyesült Államokkal, Franciaországgal és Olaszországgal. Részletesen kitértünk arra, hogyan viszonyultak a nagyhatalmak az olasz-spanyol közeledéshez, mennyire befolyásolta ez a mediterrán érdekszféra felosztottságát. Végül, de nem utolsó sorban kitértünk Spanyolország Népszövetségben elfoglalt helyére, állandó tagsága körüli vitákra. A fejezet lezárásaként arra a következtetésre jutottunk, hogy a XX. század első harmadának fontos külpolitikai kérdései közt nem szerepel Közép-és Kelet-Európa.

Ám a spanyol külpolitika történet horizontján sem jelentek meg régiók országai, sem a két régió közötti kapcsolatok kérdései. Mint historiográfiai áttekintésünkben erre utaltunk is, a kapcsolatok kutatása valóban „alapkutatás”, így a következő fejezetben éppen ezt a hiányt kíséreltük meg pótolni. Az első világháború békeszerződései jelentősen átrendezték a közép-kelet európai térséget. Bemutattuk , hogy az újonnan létrejött államok hogyan rendezték diplomáciai kapcsolataikat Spanyolországgal. A kapcsolatfelvétel viszonylag gyorsan ment. 1919-ben szinte minden ország kezdeményezte ezt, és 1920-ra rendeződtek is a diplomáciai kapcsolatok. Egyes országok

esetén részletesen kitérünk a spanyol követek jelentéseire, jelezve melyek voltak azok a témák, melyek a spanyol kormányt érdekelték és foglalkoztatták; kik látták el a követi funkciókat, mennyire volt nehézkes az egyes képviselők működése, itt külön foglalkoztunk a francia térnyeréssel is. Megvizsgáltuk a követségek egyéb közvetítő funkcióit – bankok létrehozása, kulturális programok, nyelvoktatás-támogatása. Spanyolország diplomáciai kapcsolatok kiépítésén kívül döntőbírói szerződések aláírásával is próbált a térséggel békés kapcsolatot kiépíteni. Kitértünk a közép-kelet-európai utazók beszámolóira is: milyen kép tárult az utazók elé, hogyan látták Spanyolországot. A Spanyolországgal kapcsolatos irodalmi fordítások, konferenciák egyre növekvő száma is azt mutatja, hogy a régióbeli országok figyelme egyre intenzívebb, a kulturális interakció egyre szorosabbá vált. Egyre több egyetem nyitotta meg kapuit a spanyol nyelvoktatás előtt, egyre több tudós és nyelvész kezdett el foglalkozni a spanyol kultúrával, néhány ország esetén még folyóiratot is alapítottak.

A diplomáciai és kulturális kapcsolatok bemutatása után két kérdésnek szántunk nagyobb figyelmet. Az egyik Bethlen István miniszterelnök madridi látogatása volt, a másik pedig a szefárd kérdés alakulása Közép-Kelet-Európában. Ezidáig egyik téma sem kapott figyelmet a kutatásokban, mindkét ügy nagyon összetett volt, és nagy megosztottságot keltett a korabeli társadalomban. Bethlen István látogatásával kapcsolatban megvizsgáltuk utazásának részleteit, azok spanyol és magyar sajtóbeli visszhangját, a környező országok reakcióit. Bemutattuk utazásának valós és vélt okait—

Népszövetségi üléseken való részvétel, kisebbségi ügyekkel kapcsolatos tárgyalások, a döntőbírósi szerződés aláírása.

A szefárd-kérdés pedig egy olyan ügy, melyben Primo de Rivera taktikai érzéke és toleranciája jelenik meg. 1924-ben ugyanis egy királyi rendelet alapján megadják a spanyol állampolgárságot mindazoknak a szefárd zsidóknak, akik ezt kérvényezik. Erre azért volt szükség, mert az oszmán birodalom területén élő szefárd zsidók elvesztették a korábbi védett („protegidos”) státuszukat. Bemutattuk a törvény paradox jellegét, illetve azt a erős antiszemitizmust, mely a spanyol közvéleményt és spanyol külképviseleti beosztottak hozzáállását jellemezte, mely a rendelet hatékony végrehajtását is hátráltatta. Azonban rávilágítottunk arra is, hogy ezzel ellentétes folyamatok is megindultak, melyek a ladino nyelv fenntartásának fontosságát hangsúlyozták, azonban legjelentősebb célja a rendeletnek az gazdasági jellegű volt. Spanyolország a világháború után sem maradt a külföldi tőke számára vonzó terület, abban bizakodtak, hogy a szefárd zsidók visszatelepülésével a gazdasági élet fellendül, és a kereskedelem számára új piacok nyílnak meg. Azonban a polgári kezdeményezések és Primo de Rivera rendelete ellenére sem hozhatott fordulópontot a spanyol-szefárd kapcsolatban, a szefárd zsidók visszatelepülése ugyanis elmaradt. A dolgozatban az esetleges okokra is kitérünk.

A következő fejezetben Spanyolország kereskedelmi szerződéseit elemeztük. Az első világháborúban Spanyolország semlegességének köszönhetően exportja pozitív mutatót produkált. Kereskedelmi kapcsolatait azonban az 1920-as években egyfajta

stagnálás jellemezte. Korábban megkötött egyezményeit nem minden esetben újíttotta meg. Azt, hogy kikkel kötött újra szerződést, erőteljesen befolyásolta az adott ország politikai és gazdasági jelentősége. Primo de Rivera gazdaságpolitikája kezdetben viszonylag nyitott volt: 1926-ra szinte minden közép-kelet-európai országgal kereskedelmi kapcsolatban állt. Egy nagy gátló tényezője azonban volt a hatékony kereskedelemnek, mégpedig az, hogy a közép-kelet-európai országok nagyrészt ugyanazon mezőgazdasági termékeket tudták volna exportálni, mint Spanyolország. Csehszlovákia volt kivétel, amely erős nehéziparának köszönhetően oly termékeket kínált exportra, melyekre Spanyolországnak valóban szüksége volt. Magyarország esetén is láthattunk próbálkozásokat az ipari termékek versenyképessé tételére, azonban a magyar mezőgazdasági lobby erőteljesebbnek bizonyult, olyannyira, hogy szinte paprikaháborúról beszélhetünk a XX. század elején. 1928-tól Primo de Rivera zártabb, önellátásra törekvő gazdasági rendszert próbált bevezetni, melynek következtében a már meglévő gazdasági szerződéseket felülvizsgáltatta, így 1928-tól 30-ig a gazdasági tárgyalások újra aktív szereplőjévé váltak a diplomáciai kapcsolatoknak.

A kereskedelmi kapcsolatok fejezetén belül fontosnak tartottuk kitérni a paprikakonfliktusra. A spanyol-magyar tárgyalások elhúzódásának egyik oka a magyar mezőgazdasági és ipari érdekelletetek voltak. E tárgyalások során 1925 márciusában szinte háború robbant ki a paprikatermelők védelme érdekében, ugyanis a spanyolok konkrétan kijelentették, hogy a bor- és

paprikakedvezmények megadása nélkül nem hajlandók a szerződést aláírni, amelynek következtében a magyar ipar nagy bevételektől esett el. A paprikakonfliktus a XX. század elején kezdődött, 1905-ben, amikor spanyolok olcsó paprikát hoztak be Magyarországra, mely a szegedi paprika árát lenyomva, azt versenyképtelen helyzetbe hozta. A korabeli magyar sajtó segítségével bemutattuk, hogyan próbálta a magyar hatóság megakadályozni azt, hogy a spanyol paprika elterjedjen Magyarországon.

Az utolsó nagy fejezet *Sajtó témák* címet viseli. Itt azon témák kaptak helyet, mely a spanyol közvéleményt érdekelték. Az újságok közül legtöbb cikk a kormányközeli lapban, az *ABC*-ben jelent meg. Magyarországgal és Lengyelországgal kapcsolatban a cikkek magas száma Révész Andornak, az *ABC* közvetlen munkatársának és Sofia Casanovának, *ABC* haditudósítójának köszönhető. Csehszlovákia esetén a cikkek nagy többsége szintén az ő tollukból született (Révész feltételezhetően Galgóczy írói álnéven is publikált). A főbb lengyel vonatkozású témák: spanyol-lengyel gazdasági szerződés, danzingi konfliktus, balti országokkal való kapcsolat, Magyarország, Németország és Lengyelország viszonya, a locarnói konferencia, az népszövetségi tárgyalások és az állandó tagság kérdése, az ország gazdasági helyzete, Pilsudski államcsínye. Magyarország kapcsán: spanyol-magyar gazdasági szerződés, frankhamisítási botrány, a királykérdés, Bethlen István miniszterelnök madridi látogatása. Románia esetén a legtöbb cikk a királyi családdal kapcsolatban született, Károly trónról való lemondása, a királyné utazásai, Ferdinánd király állapota, illetve a választások, Bratiano-Avarescu rivalizálása a legfontosabbak. A

csehszlovákok esetén szintén fontos a spanyol-csehszlovák kereskedelmi szerződés, a Kisantanttal kapcsolatos események, a választások, és a belpolitika alakulása. Jugoszláviáról csak néhány rövid cikket találunk az olaszokkal, albánokkal, bolgárokkal való konfliktussal, a választásokkal, a magyarokkal való tárgyalásokkal kapcsolatban. Bulgáriával kapcsolatos cikkek többsége a jugoszlávokkal való konfliktussal foglalkozik. A sajtótémák részletes bemutatása előtt bemutattuk Révész Andor és Sofia Casanova újságírói munkásságát.

Az autokrata rendszerek kapcsán már kitértünk a királykérdések felvetődésére. A magyar témák közül ki kell emelnünk IV. Károly körüli eseményeket. Miután Károly 1920-ban elhagyta Magyarországot területét, egész Európa lázas izgalommal figyelte a Károly körül kialakult helyzetet, sokan latolgatták esetleges visszatérésének lehetőségét, következményeit, a monarchia visszaállításának vélhető támogatóit, s annak lehetőségét, hogy a megüresedett trónra ki kerülhet Károly helyett. Sok ország nyomatékosan hangot adott azon véleményének, miszerint, ha egyesek megkísérlik a monarchia visszaállítását, azt „*casus belliként*” fogják fel. A korabeli spanyol sajtó is szinte napi szinten kövei nyomon Károly körül kialakult helyzetet, egyes országok véleményét.

A királykérdésen kívül a frankhamisítási botrány válhatott igazi sajtó- és botránytémává. A madridi külügyi levéltárban bőséges anyagra bukkanhatunk a magyar frankhamisítással kapcsolatban. Gracia Real vikomt, budapesti spanyol követ a botrány minden apró részletéről jelent. Jelentései értékesek és érdekesek, mert hírforrásai nagyon szerteágazóak, nyomon követte a magyar és külföldi sajtó

anyagait, a külföldi kormányok nyilatkozatait, sőt, saját bevallása szerint, információval látta el egy kémkapcsolatokkal rendelkező kollega is. Ezen kívül a már több alkalommal forrásként felhasznált konzervatív napilap, az *ABC* is szinte napi szinten hírt ad az események alakulásáról.

A spanyol közvéleményt nem csak a magyar királyi családdal kapcsolatos ügyek foglalkoztatták, hanem román királyi család ügyei is a lapok címlapjára kerültek. Elsősorban Károly hercegről találunk számos cikket, melyek szerelmi kalandozásaival, majd a trónról való lemondásával, visszatérésének esélylatolgatásaival foglalkoznak. Rajta kívül Mária királyné személye volt nagyon kedves a spanyolok számára, hiszen ő is az angol királyi család leszármazottja, mint XIII. Alfonz felesége, Victoria Eugenia. Kétszer is járt Spanyolországban, erről az eseményről sok cikk és egy könyv is beszámolt.

A sajtótémák utolsó fejezete a marokkói háború 1920-1923-ig terjedő időszakát mutatja be Szentmiklósy Jenő barcelonai magyar konzul gróf Bánffy Miklós magyar királyi külügyminiszternek küldött jelentései segítségével. Ez a téma arra is lehetőséget adott, hogy bemutassuk a magyar sajtó fő spanyol témáját.

A dolgozatot egy összegzéssel, bibliográfiával, melléklettel és adattárral zártuk. A melléklet célja az volt, hogy összegyűjtsük a Spanyolország külpolitikájával foglalkozó könyveket alátámasztva a historiográfiában felvetett alapkoncepciókat, miszerint a mi témánk, vagyis Primo de Rivera közép-kelet-európai politikája nem kutatott területe a kapcsolattörténeteknek. Illetve felsoroltuk azokat a

könyveket is, melyeket Primo idején adtak ki, hogy lássuk a politikájának fő irányvonalát. Adattárunk elsőként összefoglalja Spanyolország külképviseleteit és a spanyolországi külképviseleteket 1898-tól, belevéve nem csak a közép-kelet-európai országokat, hanem Angliát, Franciaországot, Olaszországot és az Egyesült Államokat is, annak érdekében, hogy legyen egy összehasonlítási alapunk, hogy a közép-kelet-európai országai képviseletek milyen jelentőséggel bírtak. Egy külön táblázatban közreadtuk a követségek személyi állományának adatait. A következő táblázatban Spanyolország és a közép-kelet-európai országok között létrejött szerződések kaptak helyet. Az utolsó táblázatokban pedig tételesen felsoroltuk a gazdasági szerződések által meghatározott vámköteles termékek listáit.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI. TOVÁBBI KUTATÁSI LEHETŐSÉGEK

Amint azt a forrásoknál is jeleztük, az értekezés témája nem kutatott és nem ismert témakör, a hazai és nemzeti szakirodalomban pedig csak érintőlegesen tárgyalt kérdés. Ezért az értekezés tudományos újdonsága úgy véljük, önmagában és egészében is jelentős.

Új tudományos eredmény, hogy a dolgozat összehasonlítja a periférián kialakult autokrata rendszereket, túlmutatva az egyes országok határain, egy szélesebb horizontba helyezi el azokat. Az

autokrata rendszerek kialakulásához vezető faktorok elemzése során arra a következtetésre jut, hogy közvetlen ideológiai hatások ellenére is létrejöhetnek hasonló államrendszerek. Ilyenfajta összehasonlításra egyetlen egy példával találkoztunk (Gómez Navarro) azonban ő a közép-kelet-európai országokból csak néhányat ragadott ki.

A dolgozat szintén új tudományos eredménye, hogy Primo de Rivéra korszakának külügyi hálózatát a szokásos fő irányokon (Anglia- Franciaország- Egyesült Államok- Olaszország) kívül a közép-kelet-európai régióban is elemzi. Bemutatja a diplomáciai kapcsolatfelvételek kezdetét, működését, főbb tevékenységi köreit. A mellékletben található névjegyzék segítségével, a hiányos követi jelentések ellenére is, láthatjuk a követségek folyamatos képviselőit. A külügyi fejezetnél külön ki kell térnünk Bethlen István madridi látogatására, és a döntőbírói szerződés aláírására, mely ez idáig a magyar szakirodalom által nem tárgyalt kérdés volt. A másik ilyen kérdés pedig a szefárd-kérdés, melyre néhány hazai és külföldi tanulmányban találtunk utalást, azonban a külügyi képviselők szemszögéből történő bemutatására még senki sem vállalkozott. A szefárd-ügy ilyen szempontú vizsgálata a jövőben további kutatási lehetőséget rejt még önmagában.

Szintén új tudományos eredmény a régió gazdasági kapcsolatainak feltárása, a szerződések létrejöttének körülményei, a vámtarifa-köteles termékek táblázatba foglalása. Annak ellenére, hogy sem a spanyol export sem a spanyol import nem válhatott meghatározóvá a régió országaiban, bemutatása mégis figyelmet érdemel, hiszen sok esetben parázs vitákat váltott ki egy-egy kérdés.

Ilyen volt például a dolgozatban szereplő paprika-konfliktus is, melynek átfogó bemutatására szintén mi vállalkoztunk elsőnek.

Új tudományos eredmények közé tartozik a sajtótémák bemutatása. Itt előkerülnek olyan magyar témák- IV. Károly trónfosztása, trónra jutásának kísérletei, frankhamisítási botrány, melyeket a magyar történészek alaposan feltártak már, azonban fontosnak tartottuk a témák spanyol sajtóbeli vetületének bemutatását- hogyan látták a spanyolok ezeket az eseményeket, mennyire volt pontos képük róla. A román királyi családdal kapcsolatban is a vonatkozó szakirodalmakból sok mindent megtudunk, azonban a spanyol sajtó és a spanyol jelentésekből új információval gazdagodott ismeretünk. A marokkói háború említett 1920-1923-ig terjedő periódusa szintén sok szempontból került már bemutatásra mind a külföldi, mind a hazai történészek által, azonban Szentmiklósy Jenő e témában írott jelentéseit eddig senki sem tárta fel teljes valójában. Ugyanez elmondható mind a spanyol mind a magyar levéltári források egészére, melyre a dolgozat jelentős része támaszkodik.

Újdonságnak tekinthető a dolgozatnak a levéltári iratok alapján megfogalmazott megállapítása, miszerint Primo de Rivera korszakának közép-kelet-európai kapcsolatrendszere sokkal gazdagabb, mint azt a kutatás kezdetén gondoltuk vagy reméltük.

Az értekezés eredményein túlmenően, és azokat felhasználva megítélésünk szerint a téma újabb kutatási lehetőségeket rejt magában. Ilyen lehetne például a szefárd kérdés megjelenése közép-kelet-európai országokban található spanyol követek jelentéseiben. A

dolgozathoz elsősorban magyar és spanyol nyelvű levéltári anyagokat (MOL, A(H)MAE, AGA) és szakirodalmat használtunk fel, úgy gondoljuk érdemes lenne, a spanyol perspektívát- hogyan látta Spanyolország az említett országokat, melyek voltak a kapcsolatfelvétel mozgatórugói, mely témák érdekelték a spanyol kormányt és közvéleményt— kibővíteni egy közép-kelet-európai perspektívára is, hogy globálisabb képet kapjunk az eseményekről. A források ilyen kombinációja lehetővé tenné, hogy nemcsak kettő, hanem több nézőpontból fókuszáljanak a vizsgált témára.

A dolgozat bemutatásánál utaltunk arra, hogy a korabeli sajtóból elsősorban az *ABC*-t vettük nagyító alá, a többi sajtó alapos áttekintése eddigi kutatásainkba nem kerülhetett be. Érdemes lenne a cikkek komparasztikus feltárása, annak megvizsgálása, hogy a különböző irányultságú lapok hogyan interpretáltak egyes témákat.

A dolgozat végén található diplomáciai táblázatok, gazdasági és egyéb szerződések téma szintén további elemzések számára biztosít lehetőséget. Érdemes lenne egyes országok statisztikai hivatalaiban kutatást folytatni, azt célozva, hogy a spanyol export-import mutatókra további pontos adatokat találjunk.

V. A SZERZŐ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT TANULMÁNYAI

- A spanyol-marokkói háború végjátéka a magyar követi jelentésekben (1920-1922) IN: *Acta Scientiarum Socialium*, XXV Universitas Kaposváriensis, 2007. 195-206.
- Los conflictos húngaro- españoles del pprika en el comienzo del siglo XX. IN: *Acta Hispanica*, XII., 2007. 57-70.
- Cignyok az 1920-as vek spanyol sajtjban IN: *A lthatatlan np, Cignyok az Ibriai-flszigeten s Latin-Amerikban*, (Szerk. Anderle dm) 2008. 143-146.
- István Bethlen, el Primer Ministro de Hungría en España IN: *Acta Hispánica*, 2009. 19-30.
- Os trs ditadores IN: *Acta Scientiarum Socialium*, Universitas Kaposváriensis, 2009.183-208.
- Bethlen István miniszterelnk spanyolországi látogatása, IN: *Mozaikok a magyar trtnelembl*: 2009. 183-208.
  - La visita de István Bethlen en Madrid (1929) Edit. por: *Departamento de Historia Moderna y Contemporánea de la Universidad de Cantabria*. Santander, 2010.